

LESRIEDOS
PULIS

Liškiava garsi padavimais, bet istorijos šaltiniuose žinių apie ją išlikę maža. Istorinėje literatūroje apie šią pilį taip pat daugiau spėliojimų, negu pagrįstų samprotavimų.

Teodorui Narbutui, bene pirmajam istorikui, rašiusiam apie šią pilį, buvo kilusi mintis, kad Liškiavos vardas palyginti vėlyvas, o seniau, pilies gyvavimo metais, jis buvo kitas, plačiai minimas istorijos šaltiniuose. T. Narbutas manė, kad senasis Liškiavos vardas yra «Nowe-Grodno», «Nowy Grod», «Naujas Pylis», «Nauenpille», «Nuwenpil». O naująjį vardą Liškiavai davęs Liškus Žybintas, gavęs šias žemes dovanų iš Jogailos. Liškiavos pilį įkūrę Gardino kunigaikščiai, Kijevo kunigaikščio Jaroslavo palikuonys. XIII a., Mindaugo viešpatavimo metais, Liškiava tapusi viena svarbiausių jo pilių. Kažkur stovykloje šalia jos Mindaugas ir vainikuotas karaliumi. Kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymai XIV a. pabaigoje minėdami «Nauenpillen», taip pat kalba apie Liškiavą¹.

Vėlesnieji istorikai T. Narbuto spėjimu nesirėmė, nes Liškiavos ir Naugarduko bei Naujosios Pilies topografiniai duomenys labai skirtingi. Vis dėlto ir toliau manyta, kad Liškiava svarbi Lietuvos pilis. Antai R. Šalūga rašė: «Gausūs archeologiniai radiniai, senos mūrinės pilies likučiai ant didelio, išpuđingo piliakalnio leidžia tvirtinti, kad kryžiuočių agresijos metu Liškiavai tikrai priklausė svarbus vaidmuo, ginant mūsų kraštą nuo žiauriųjų

plėšikų»². Tačiau XIV—XV a. kronikininkai tokios pilies nemini. Stovinti ant Nemuno kranto kelyje iš Gardino į Kauną, ji negalėjo likti nepastebėta.

Buvo taip pat kilęs klausimas, gal ten, ant kalno prie Nemuno, būta vėlesnių laikų feodalo pilies.

Kada pilis statyta ir koks buvo jos vaidmuo, atsakymą davė 1962 m. archeologiniai tyrimai. Mūro krovimo būdas bei dar išžiūrimas sienų storis aiškiai rodo, kad čia būta ne XVII—XVIII a., bet daug senesnio pastato. Tai patvirtina ir XIX a. graviūra — vienišo aukšto bokšto griuvėsiai pilies kalne. Kai kas įsivaizduoja, kad senovėje pilis tokia ir buvo — tik vienas bokštas. Iš tikrųjų, yra toks seniausių pilių tipas — bergfrydas, kai visą pilį sudarė vienas aukštas bokštas, pvz., Kamenec Litovske. Bet Liškiava buvo ne iš tų.

Per kasinėjimus paaiškėjo, kad kalne yra žymiai senesnių žmonių veiklos pėdsakų, negu mūrų griuvėsiai. Tai kultūrinis sluoksnis, kuriame daug vadinamos brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos, kaulinių bei metalinių darbo įrankių, papuošalų ir t. t. Radiniai liudija, kad čia būta gyvenvietės. Kultūrinis sluoksnis aptinkamas ir atšlaitėse, ariamose dirvose palei kalną, iš viso maždaug 7—8 ha plote; jo storis iki 1,3 m, bet daug kur, ypač dirvose, jis sunaikintas arba baigiamas naikinti. Visa tai rodo, kad čia ilgą laiką būta didelės pirminės bendruomenės stambios gyvenvietės; jos mirusieji laidoti antrajame Nemuno

¹ T. Narbutt, Wiadomość historyczna o Liszkwie niegdys Nowogrodku Nadniemnowym czyli Nauenpille.— Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne

szczególnie do historyj Litwy odnoszące się, Wilno, 1856 p. 21—31.

² R. Šalūga, Liškiava.—„Tarybinis mokytas“, 1957.IX.5, Nr. 36.

krante, prieš pat pilies kalną, kur dar išlikę apie 50 apgriautų pilkapių. Vietinių gyventojų teigimu, seniau pilkapių pakrantėse buvo žymiai daugiau.

Pilies kalne ir netoli jo esantis kultūrinis sluoksnis priskiriamas pirmiesiems prieš mūsų erą ir m. e. amžiams. Pažymėtina, kad panašios gyvenvietės aptinkamos daugelyje rytinės Lietuvos vietų ir dideliuose Baltarusijos TSR plotuose. Etniškai jos priskiriamos lietuvių genčiai jotvingiams.

Bendruomenei išsiskirsčius ar sunykus, sunyko ir jos buvusios sodybos. Negreitai, tik po gero tūkstantmečio, kalne bandyta iš naujo įsikurti, net įsitvirtinti. Šio, kaip tyrimai parodė, neįgyvendinto bandymo liudininkai yra kalno aikštelėje išsklaidyti didžiuliai akmenys, nemūrytų plytų laužas, duobė kalkių ir dviejoje vietose baigiantieji nykti mūrų griuvėsiai. Akmenys, plytos ir kalkės — tai paruoštos, bet statybai nepanaudotos, medžiagos, o abeji mūrai — dviejų bokštų liekanos. Vienas jų, apvalus, pietinis, palei pat Nemuno skardį, buvo baigtas ar bebaigiamas statyti. XIX a. jo sienų griuvėsiai, kaip matyti iš graviūros, dar buvo 8—10 m aukščio, o dabar vos 2,5—3 m. Apie 27 m į šiaurę nuo pirmojo, kastos daubos dugne, yra žemėmis užslinkę antrojo — šiaurinio — bokšto vos įpusėti keturkampiai pamatai. Tik pradėtai antrojo bokšto pamatais mūro darbai ir buvo nutraukti, daugiau nebeatnaujinti.

Galima įvairiai spėlioti, kas priverstė statybos darbus nutraukti. Tačiau apie šių mūrų paskirtį, apytikrų statymo laiką, numatytų darbų eigą įtikinamai kalba tyrimų metu iš visų pusių atkastos pietinio bokšto ir vietomis atidengtos šiaurinio bokšto liekanos. Vien šių bokštų kalno aikš-

telėje išdėstymas rodo, kad čia buvo statoma ne feodalo rūmai, bet pilis. Iš bokštų mūruose išlikusių konstrukcinių detalių galima spręsti, kokia ši pilis būtų buvusi.

Pietinio bokšto apvalių sienų skersmuo 11,5 m, sienų storis 3,5 m. Sienos, ko nepastebime kitose Lietuvos mūrinėse pilyse, krautos iš ypač didelių akmenų ir statytos ant keturkampių pamatų, įleistų 4—5 m. Pamatams sustiprinti į mūrą klota 0,5 m storio ažuolinių sijų vainikai. Nutrupėjus mūro paviršiui, viršutinėje pamatų dalyje atsidengė vieno tokio vainiko supuvusių sijų tuštumos, primenančios olas. Tos tuštumos ir davė pagrindą susidaryti įvairiems pasakojimams apie slaptus, toli einančius, požemius. Sijos vandingos medine armatūra, kuri, pilis statant, naudota palyginti neilgai ir yra būdinga to laikotarpio konstrukcija.

Pietinio bokšto būta 3—4 aukštų. Apatinis aukštas, kurį galima vadinti rūsiu, buvo 6—7 m aukščio. Tai būta tamsokos patalpos, šviesa į ją patekdavo tik pro vieną siaurą angą. Rūsio pėdsakų išliko rytiniame bokšto šone. Kiti aukštai buvę 1—2 m žemesni. Išlikusios sienos rodo, kad įėjimas į bokštą įrengtas ne pirmajame, bet antrajame aukšte.

Daugiausia apie numatytą statyti pilį pasako abiejų bokštų išorėje išmūrytieji štrabai. Abiejuose bokštuose yra po du štrabus. Jų padėtis nurodo trijų numatytų statyti kiemo sienų kryptis. Vakarinė kiemo siena būtų jungusi abu esamus bokštus. Pabaigus statyti antrąjį bokštą, būtų buvusi pradėta mūryti vakarinė kiemo siena. Jos pamatams kloti jau buvo iškastas griovys. Pietinė kiemo siena turėjo eiti Nemuno skardžio pakraščiu, šiaurinė — aikštelės šiauriniu šonu. Iš kalno aikštelės konfi-

gūracijos galima spręsti, kad dar du bokštai ir ketvirtoji siena būtų buvę už 65—70 m nuo pirmųjų dviejų bokštų. Štrabų plotis rodo apytikrų numatytų sienų storį — 2,5—4 m. Pastačius visus bokštus ir sienas, Liškiavos pilies kiemas būtų labai mažas (1800—2500 m² ploto). To meto Lietuvos mūrinių pilių tarpe ji būtų buvusi viena mažiausių.

Bokštų šonuose paliktieji štrabai rodo dar ir tai, kad, pastačius kiemo sienas, didžioji abiejų bokštų korpusų dalis būtų kyšojusi už kiemo sienų. Abu apvalūs kampiniai bokštai skirti sienoms flankuoti; jie buvo statomi vien pilies sienų gynybai, bet ne gyvenamoms patalpoms. Šio tipo bokštai statyti nuo XIV a. antrosios pusės iki XV a. vidurio.

Liškiavos pilies pietinis bokštas savo paskirtimi, sienų krovimo būdu, jų storiu, medine armatūra visai panašus į atstatytos po 1362 m. sugriovimo Kauno pilies pietryčių bokštą. Ir Kauno pilyje pirma buvo pastatytas bokštas, o tik paskui sienos. Iš to galima spręsti, kad abi pilys statytos, laikantis tų pačių pilių statymo tradicijų, kurios XIV a. antrojoje pusėje jau buvo pasikeitusios. Todėl neabejotina, kad Liškiavos pilis pradėta statyti kovų su kryžiuočiais laikotarpiu, ir ne vėliau 1410 m. Kryžiuočiai dažnai puldinėjo Gardino, Merkinės apylinkes, ir Liškiavos pilis statyta nuo jų apsisaugoti.

Kalne išlikę akmenys ir plytos, duobėje kalkės rodo, kad pilies statybos darbai buvo nutraukti ne dėl to, kad trūktų statybinių medžiagų ar darbo jėgos. Būta kitų priežasčių. Jų ieškant, prisimintina 1407.VII.3 Vytauto rašytas ordinui laiškas, kuriame kalbama apie mūrininką-architektą iš Karaliaučiaus. Šis mūrininkas, palikęs Lietuvoje pradėtą statyti pilį, gal būt, ordino paliepi-

mu išsiprašė leidimo į Karaliaučių, žadėdamas iki gegužės 15 d. sugrižti. Liepos 3 d. laišku Vytautas prašė ordiną atsiųsti tą patį ar kitą mūrininką pradėti statybai užbaigti. Nors laiške nenurodyta vieta, kurioje pilis buvo statoma, tačiau, sprendžiant iš Vytauto ir ordino tuo metu didelio ruošimosi tolesnei kovai (abi pusės stiprino senąsias, statė naujas pilis), galima spėti, kad prašomo mūrininko Vytautas nesulaukė, Liškiavos pilis taip ir liko nebaigta: nepradėtos statyti keturios kiemo sienos ir du bokštai. Prie nepradėtų įrengimų priklauso ir pirmoji kliūtis — pilį juosiantis apsauginis griovys.

Po Žalgirio pergalės stiprinti sieną prieš kryžiuočius jau nebuvo tokio reikalo, todėl ir pilies statyba galėjo būti nebeatnaujinama.

Kalne neaptikta jokių antrojo kultūrinio sluoksnio pėdsakų, taigi galima tvirtinti, kad, prieš pilies statymą ir darbus nutraukus, kalnas nebuvo gyvenamas.

Tarp kitų pilies radinių minėtina bene pirmą kartą to laikotarpio aptinkama kalkių duobė su statybai paruoštomis gesintomis kalkėmis. Kalkės laikytos kalno atšlaitėje iškastoje 6 m pločio duobėje, kurios šonai krauti akmenimis, dugnas klotas skaldyto akmens plokštėmis. Tokiomis pat plokštėmis padengtas ir kalkių skiedinys, be to, kalkės padengtos smėlio ir molio mišinio sluoksniu. Tai pirmą kartą aptinkamas įrodymas, kad to laikotarpio mūruose akmenys ir plytos buvo rišami ne sausai gesintomis, bet skiedinyje išlaikytomis kalkėmis.

Tolesni Liškiavos pilies kalno tyrimai, gal būt, atskleis daugiau duomenų ne tik apie nebaigtą statyti pilį, bet ir apie ten gyvenusią pirminę bendruomenę, tos bendruomenės medžiaginę kultūrą.

Darant išvadą apie pilies atsiradimo laiką tik iš lauko tyrinėjimų duomenų, reikia būti labai atsargiems. Nors apie Liškiavą rašytinių šaltinių labai maža, vis dėlto verta kaip nors susekti, kas ją XV a. valdė ir kas ji buvo: dvaras, miestelis ar kaimas. Feodalizmo epochoje kiekvienas žemvaldys buvo ponas savo žemėje, o pilį statyti galėjo asmuo, ne menkesnis už kunigaikštį.

Pirma tikra žinia apie Liškiavą yra iš XV a. pabaigos, iš didžiojo kunigaikščio Aleksandro dovanojimo rašto Mykolui Glinskiui, kuris Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje labai greitai iškilo į karo vadus, turė-

damas maršalo ir Trakų vaivados titulą. Jis pasidarė įtakingiausiu asmeniu didžiojo kunigaikščio dvare. Tačiau manyti, kad Glinskis Liškiavoje būtų statęs pilį, nėra nė mažiausio pagrindo. Pirma, Liškiava nebuvo jo svarbiausioji valda, ir antra, jam teko rūpintis karais su Maskvos valstybe. Karams rytuose Liškiava, kaip ir apskritai Nemunas, neturėjo didesnės strateginės reikšmės. Tenka daryti išvadą, kad pilis statyta didžiojo kunigaikščio iki Liškiavos atidavimo M. Glinskiui. Mūrinę pilį XV a. galėjo statyti tik valstybė ir statyti, kaip minėta, karų su kryžiuočiais metu.

TURINYS

Pratarmė	5
Įvadas (J. Jurginis)	7
1. Susidomėjimas pilimis	7
2. Skirtumas tarp piliakalnio ir pilies	10
3. Pilys ir jų ypatybės	14
4. Pilių apsauga	21
VILNIAUS PILYS	25
1. Rašytinės žinios (M. Jučas)	25
2. Kiek Vilniuje buvo pilių? (A. Tautavičius)	34
3. Žemutinė pilis (R. Batūra)	36
Gynybinės sienos	39
Bokštai ir bokšteliai	42
Vartai	46
Tiltai	47
Gybiniai grioviai ir užtvankos	48
4. Aukštutinė pilis (E. Budreika) ..	50
5. Žemutinės pilies teritorija ir jos pastatai (A. Tautavičius)	58
Bažnyčios	62
Rūmai	65
Renesansiniai kunigaikščių rūmai ..	66
Naujoji Šv. Onos bažnyčia	69
Arsenalas	71
Kiti pastatai	73
6. Pilies sunaikinimas ir griuvėsių likimas (A. Tautavičius)	74
7. Artilerijos bastionas (I. Jučienė)	76
TRAKŲ PILYS	89
1. Bendrosios žinios (J. Jurginis) ..	89
2. Pusiasalio pilis (A. Tautavičius)	102
Pirmasis pilies statybos laikotarpis	104

Antrasis pilies statybos laikotarpis	111
Pilies istorijos bendrieji bruožai ..	120
3. Salos pilis	122
Tyrinėjimai ir restauracija (B. Krūminis)	122
Naujausi duomenys apie salos pilį (S. Mikulionis)	129
4. Salos pilies sienų tapyba (J. Jurginis)	145
 KAUNO PILIS (K. Mekas)	153
Pilies aprašymai ir tyrinėjimai	153
Piliavietė	155
Pirmoji pilis	157
Grioviai ir pylimai	159
Antroji pilis	162
Pilies įrengimai	164
Apsauginis griovys	167
 MEDININKŲ PILIS (J. Jurginis) ..	169
Kada pilis statyta?	171
Pilies įrengimai	174
Pilies likimas	177
Gardinių pilių stilius	179
 NEMUNO ŽEMUPIO PILYS	185
 RAUDONĖS PILIS (S. Pinkus)	185
Pilies statyba ir rekonstrukcijos ..	186
Pilis 1877—1934 m.	197
Pilies pritaikymas mokyklai	198
 PANEMUNĖS PILIS (S. Pinkus)	201
Pilies statyba	201
Barokinė pilies rekonstrukcija	208
Klasicistinė pilies rekonstrukcija ..	212
Pilis po 1831 metų sukilimo	215
Pilies sunykimas	218
Pilis 1925—1938 metais	221
Pilies konservacija tarybiniais metais	222

 RAUDONDVARIO PILIS (J. Jurginis) 225	
Raudonų rūmų ir Raudondvario var- do atsiradimas	227
Rūmų perstatinėjimai	231
Interjero aprašymai	233
Rūmų restauravimas	237
 LIŠKIAVOS PILIS (K. Mekas)	241
 BIRŽŲ PILIS (S. Pinkus)	245
Kristupo I Radvilos Perkūno pilis	246
Jonušo Radvilos statybos Biržuose	255
Biržų pilis ir miestas Boguslavo	
Radvilos valdymo metais	258
Pilies sunaikinimas	271
Pilies saugojimas	274
 KLAIPĖDOS PILIS (A. Tautavičius) 277	
Žinių apie pilį apžvalga	277
Kas ir kada statė pilį?	282
Kaip pilis atrodė?	286
Pilies likimas	290
Pilies nugriovimas	297

Коллектив авторов
ЗАМКИ ЛИТВЫ
На литовском языке
Издательство «Минтис»
Лит. ССР, 1971 г.

Ats. redaktorius
istorijos mokslų daktaras
J. JURGINIS

Redaktorė G. Gustaitė
Dailininkas K. Katkus
Spalvotos nuotraukos Z. Kazėno
Meninis redaktorius R. Dichavičius
Techn. redaktorė B. Tolvaišienė
Korektorė D. Leščinskienė

Leidinio Nr. 11468. Tiražas 15.000 egz.
LV 07513. Duota rinkti 1970.IV.16.
Pasirašyta spaudai 1971.I.15.
Popierius 70×90^{1/16}=9,5 pop. l., 22,23 sp. l.
(+10 spalvotų įklijų ir 5 lankai giliauspaudinių įklijų).
34,26 apsk. l. l. Kaina 5,34 rb.

Spausdino Valst. „Vaizdo“ spaustuvė Vilniuje,
Strazdelio g. 1. Užsak. 1502.
Spalvotas ir giliauspaudines įklijas spausdino
K. Poželos sp. Kaune, Gedimino g. 10.

*...habetur per ... hinc ... nullius ... assensum ...
...sunt ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...*

*... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...
... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ... hinc ...*

